

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІ ОБРАЗИ ЛЮДИНИ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

У статті проаналізовано основні особливості образів людини у розумінні постмодернізму.

Вступ

Сформувавшись в епоху інформаційних та комунікаційних технологій початку ХХ ст., постмодернізм несе в собі печатку плюралізму та терпимості, які в художньому прояві вилилися в еклектизм. Постмодернізм виник як антитеза модернізму, відкритий для розуміння лише небагатьом, через ігрову форму, він нівелює відстань між масовим і елітарним споживачем, низводячи еліту в маси (прикладом чого може слугувати так званий «гламур»).

Постмодернізм відмовляється від ідеї об'єктивності, а розуміє світ суб'єктивно. Зводячи всі відносини до їх словесних виразів, постмодернізм негативно ставиться до будь-яких визначень, до всіх понять, адже визначення та системи приводять до обмежень, узагальнень та цілісності, яких бажають уникнути постмодерністи. У рамках постмодерністського світосприйняття хаотичність пронизує всі рівні буття [16, с.784]. Постмодернізм виступає за відмову від всіх загальнообов'язкових та універсальних норм, які забезпечують підведення індивідуального досвіду під загальні поняття. Для його прихильників всі знання, ідеї, думки людей мають суто суб'єктивний, приватний, локальний характер, залишаючись при цьому однаково значимими [17].

На думку П.Перикліса, постмодернізм відкидаючи будь-яку закономірність у розвитку культури і виступаючи за хаотичне, довільне поєднання культурних традицій та стилів, виступає аполігєю своєрідної інфантильності сучасної людини, яка має можливість лише поверхнево споживати культуру, але позбавлена здатності її розуміти та творити [17].

Поетика постмодернізму, як відмічає Г.Єрмілова, заснована на філософії діалогу хаосу і космосу. Постмодернізм з його «присутністю відсутності» ідеології постіндустріального суспільства, що контролюється споживанням та атмосферою стихійного суспільного життя з його нестабільністю, непередбачуваністю, ризиком зворотності – це початок посткультури, того, що володіє «порожнім центром», будучи оболонкою культури, під якою – пустота, нейтральне мовчання, ніщо, навколо якого клубиться щось в очікуванні майбутньої актуалізації центру [13, с.556].

Постмодернізмом декларується як нова філософія, яка відкидає можливість достовірності та об'єктивності, такі поняття як «справедливість» чи «права» втрачають своє значення. Стан втрачає ціннісних орієнтирів сприймається теоретиками постмодернізму позитивно. Вічні цінності – тоталітарні і параноїдальні, не дають здійснювати творчу реалізацію. Істинний ідеал постмодерністів – це хаос, названий Ж.Делезом хаосмосом, початковий стан неупорядкованості, стан не скованих можливостей. У світі панує два начала: шизоїдне начало творчого становлення та параноїдальне начало

придушуючого порядку. Будь-що схоже на порядок підлягає негайному знищенню та руйнуванню, реконструкції – звільненню смислу через інверсію базових ідеологічних понять, якими пронизана вся культура [6].

Система освіти стає «практично домінуючою» підсистемою суспільства. Вона визначає сферу праці й економіки, являється стратегічним ресурсом функціонування держави та політичних структур, стає домінуючим фактором групоутворення, статусної приналежності, фундаментальної основи соціалізації. Філософія постмодерну, критикуючи класичну світову парадигму в цілому, не могла не сприяти формуванню нової педагогічної теорії та нової постмодерної філософії освіти [15]. Як відмічає О.Соболь, така теорія культивує людську творчу активність, людську суб'єктивність, створюючи здорову особистість [18, с.60-61].

Постановка завдання

Метою дослідження виступає аналіз основних уявлень про постмодерністські образи людини у постмодернізмі.

Аналіз досліджень і публікацій

Проблема людини, людської сутності, підвалин людського існування завжди цікавили мислителів всіх часів і до цього часу вона залишається відкритою, історичною проблемою [15]. З давніх-давен філософи прагнули зрозуміти та пізнати людину, її сутність, сучасне буття, визначити місце людини в оточуючому світі. Філософи-постмодерністи, як і всі мислителі, не стали винятком. Вони також активно вивчали проблему людини і, розглядаючи її, на думку Г.Меднікової, відмовлялися від орієнтації на абстрактне загальне, а переорієнтовувалися на локально особливе, винятково людське життя [15]. Вони намагалися відійти від концепції цілісної індивідуальності, від конформістського одновимірного типу людини як витвору цивілізації розуму, поставити під сумнів ідею існування універсального, уніфікованого, незмінного «Я», сформувати альтернативний образ людини [15]. Цим новим альтернативним постмодерністським образом людини, як стверджує Н.Громико, є космополіт, вільний від догмат будь-яких культурних традицій та норм, який прекрасно розуміє всю їх умовність; абсолютно щирий до власних природних інстинктів «шизоїд», який цінить перш за все споживання, у тому числі споживання інформації; інтелектуал, який володіє правилами будь-якої мовної гри і абсолютно легко звільняється від них [5, с. 175-181].

У постмодернізмі спостерігаємо виникнення нового образу людини із видозміненим світосприйняттям та гедоністичною філософією. Нову людину можна охарактеризувати як поінформованого, але байдужого індивіда. Проте постмодерністську байдужість не слід сприймати як негативне явище –

вона позначає появу нової свідомості, яка виникає внаслідок надлишку інформації та розвитку суспільства споживання, у якому на першому місці знаходиться догодження будь-яким примхам людини. На думку Ж.Ліповецькі, байдужість та апатія виникає як реакція-відповідь на велику кількість інформації, на швидкість її отримання – це своєрідна втома від неї.

О.Соболь у своїй праці «Постмодерн і майбутнє філософії» вирізняє особливі риси постмодерніста, який дивиться водночас і назад у минуле, і вперед у майбутнє. Його не стримує усвідомлення того, що всі досягнення людського генія одного разу перетворюються на руїни; він має достатньо мужності, надії, волі, щоб повернутися обличчям до невідомого майбутнього. Постмодерніст зустрічає це майбутнє з великою невпевненістю, розгубленістю, скепсисом. Для нього воно подібне до безодні, хаосу утопічних надій, мрій, сподівань, страхів, загроз. Таке бачення майбутнього – один з притаманних постмодернізму поглядів, властиве для його носія сприйняття сучасної екзистенціальної ситуації [2].

Основна частина

На сьогоднішній момент однією із основних проблем є проблема фактичності, конечності, покинутості, протиріччя людського існування. Те буття, в яке включається постмодерністська людина корінним чином відрізняється від попереднього буття: це буття можна охарактеризувати бодріярівським терміном «симулякр», – це реальність, що не має власної основи, свого оригіналу, тобто відсутність реальності. Проте сучасна людина не потребує реальності. В.Кутирьов відмічає, що зараз досить багато людей, для яких інформаційно-комп'ютерне буття стало важливішим за традиційне, адже більшість свого часу вони взаємодіють з екранами та моніторами, не потребуючи предметних прототипів [11, с.138]. Згідно Ж.Ліповецькі, сучасній людині потрібна ейфорична дереалізація світу. А що може краще слугувати для такої дереалізації як не відхід (чи то втеча) у віртуальну реальність, у придуманий самою людиною нереальний, фактично неіснуючий світ? Зараз реальність не просто втрачає сенс – вона зникає, а разом з нею зникає і загальний субстрат людського досвіду. Відчуження реальності від людини, а далі, зникнення власне самої реальності – сходинки єдиного поступального процесу, в якому сума всієї інформації, виробленої людством, стає все менш доступною окремому індивіду [24].

Нова антропологія виражає потребу зрозуміти людину в її реальних параметрах. Це значить її дегероїзацію, її схильність до психопатії [1, с.202]. Тому цілком закономірним є виникнення нової субкультури нарцисизму (названої так Р.Сеннетом в однойменній праці). Термін, запозичений із психології, в даному контексті набуває іншого значення. Постмодерністський нарцисизм характеризується не самолюбіванням та самозакоханістю чи хворобливою параноєю, а скоріше скритністю, прихованістю, заглибленням всередину себе, старанням зрозуміти та задовольнити власні бажання і прагнення. Індивіда-нарциса виділяє підвищена увага до себе самого, до власного тіла, до свого «Я». На сьогоднішній день гедонізм став основною цінністю, а пост-

модернізм виглядає як його (гедонізму) демократизація [14].

У прагненні втекти від масової свідомості, ідеологізації народжується інтерес до тіла. Тіло і все, що з ним пов'язане, стає центральним елементом, якщо можна говорити про центральність в децентралізованому світі постмодернізму. А слідом виникає Т-людина, сконцентрована на власній тілесності. Тілоцентризм протиставляється логоцентризму модернізму, і повинен замінити його. Девіз «від слова до тіла», заклики до тілесної парадигми культури, до переходу від вербальності до зорових образів, від думки до плоті зайняли основне місце в постмодерністському філософствуванні. Проте В.Кутирьов вважає, що центризму власне людського тіла в постмодерні не має, в ньому є антитілоцентризм. Адже старання сучасної людини часто спрямовані на реконструкцію, руйнування власного тіла (наприклад, розповсюдження моди на пірсинг чи татування). У постмодернізмі відсутня головна ознака тіла, яка в філософії підкреслюється з часів Р.Декарта – маси, об'єму, простору. Немає обміну речовин, без якого живе не існує. Інформаціонізм – це антивіталізм. Тіло без простору – тіло на екрані, екранне тіло. Це – антитіло. Також В.Кутирьов стверджує, що у постмодернізмі відбувається не лише інформаційна реконструкція людини як тіла, паралельно їй розвивається деконструкція і «перетворення» її духовно-особистісної сутності [12]. Відповідно можна відмітити, що саме тілоцентризм виступає вираженням конечності, трагічності людського життя.

Однією з найважливіших процедур постмодернізму є децентрація або децентралізація. Найбільше даний процес відчувається у ставленні до людини. Вона перестає бути найбільш значимим елементом світу. Ми стикаємося з небувалим демонтажем особистості [1, с. 200]. Можна також стверджувати й те, що постмодернізм стимулює в людині відчуття індивідуальності, унікальності, тобто перетворення із суспільної істоти в особистість. Саме постмодернізму ми завдячуємо появі Номо Clausus – людини, відірваної від суспільства, яка порвала зі стійким принципом слідувати за колективом, яка існує сама по собі і рівна решті людей [14].

Із вторгнення в життя речей та інформації, індивід перетворюється у своєрідний печворк: поєднання різних форм, втілення постмодернізму. Байдужий у вчинках та справах, звільнений від моральних зобов'язань, індивід-нарцис, тим не менш, схильний до душевних переживань; постійно зайнятий своїм здоров'ям, він водночас ризикує життям на автомобільних трасах; сформований та поінформований; живе в науковому світі, але схильний, хоч і поверхнево, потрапляти під вплив різних умільців, медіумів і гуру, езотерики та парапсихології; скептично налаштований відносно символів та ідеологій, він відчуває алергію до напруги сили, строгих норм і наказів – він задає собі їх сам [14].

Слід також відмітити і появу нового виду персоналізації та соціалізації. Соціалізації раціональної, не завдяки своєму змісту, а завдяки нестримному бажанню бути поінформованим, керувати самим собою, передбачувати події, обновлятися. Персо-

налізація – це не лише індивідуалізація, або ж переломлення різних цінностей через світосприйняття окремої особистості, але й опустошення, перетворення в «щось», зникнення. Саме такий зміст цього терміну розглядає у своїй праці Ж.Ліповецькі. Автор відмічає, що персоналізація нарциса заснована на роздробленні власного «Я», появі індивіда, який слідує декільком логікам. Результатом персоналізації є також безпрецедентна відмова від духовності. Постмодернізм формує картину світу, яка суттєво відрізняється від релігійної [4, с.39]. Постмодернізм єдиний відмовився від сакрального і розірвав зв'язок з несвідомим. Саме це є основним негативом нового постмодерністського світобачення. Адже десакралізована і дефрагментована бездуховна свідомість позбавлена можливості творити щось нове, вона може лише складати щось із уже існуючих уламків. Помітне різноманіття поведінки та смаків, посилене «сексуальною революцією», знищенням соціоантропологічних перегородок за статевою чи віковою ознакою. В епоху споживання скорочуються існуючі відмінності між статями та поколіннями; причому це відбувається заради все більшої різноманітності в житті людей. Чоловіче і жіноче почало змішуються, втрачаючи колись чіткі характеристики; дозволене існування всіх, чи майже всіх, сексуальних груп, які створюють дивні форми співжиття; поведінка молодих і не дуже молодих людей почала зближуватися.

Процес персоналізації – от що привело до поступового розхитування суспільних устоїв, узаконення будь-яких способів життя, до перемоги самостійної особистості, до права бути повністю самим собою, до персональності, яка врешті-решт привела до нарцисизму [14]. Індивіди з такою орієнтацією можуть самі не погоджуватися з іншими поглядами на життя, але будуть захищати право людей дотримуватися інших поглядів або вести інший спосіб життя [4, с.38]. Через те постмодерністи категорично не сприймають висловлювань, які можуть сприйматися як негативні або як такі, що принижують цінність особистої свободи. Звідси їх принципова толерантність до інакомислення, підтримка плюралізму думок і дій. Тому для них характерна різноманітність моральних норм та способів життя. Звідси і прагнення вести власний, незалежний спосіб життя, вільно самовиражатися у відповідності до своїх моральних принципів [4, с.39].

У багатьох працях розглядається також питання змін ідентичності особистості під впливом постмодернізму. П.Рікер, Ж.Лакан і Ж.-Ф.Ліотар визначають ідентичність, як щось нестабільне, що постійно змінюється під впливом подій, соціальних й культурних феноменів. Особистість конструюється за допомогою мови, знаходить своє вираження в переказі життя, яке часто являє собою чергу багаточисельних не пов'язаних між собою подій. Неможливість систематизувати оточуючий світ, побачити структуру в його різноманітті, на їх думку, відображається на особистісній ідентичності, до якої підсвідомо прагне індивід. Індивідуальна свідомість являє собою децентралізований набір несвідомих та свідомих вірувань, знань, інтуїтивних догадок про самого себе та світ. Перед особистістю стоїть задача конс-

труювання себе, своєї особистості, як на глибоко персональному, так і на соціальному рівнях, створення власної системи цінностей тощо. Навколишнє соціальне та культурне середовище постійно змінюється, вимагаючи постійного «переписування того, що вже сконструйовано». Ідентичність, згідно філософії постмодернізму, не є чимось цільним, навпаки, вона являє собою мозаїку різних контекстів, ролей, досвіду, який переживає індивід [9].

Поряд із формуванням нового образу людини постмодерністи переоцінюють і її предметну діяльність. Вони переносять акцент із зовнішньої діяльності на внутрішнє сенсотворення та стан свободи, з питання «що я повинен робити?» на питання «яким я повинен бути?» [15]. Велику роль у процесі формування нового образу людини філософи постмодерністи відводять впливу з боку інститутів влади, які репрезентують владу системи над всім і всіма. Згідно тверджень М.Фуко, у будь-якому суспільстві тіло затискається в лещата влади, яка накладає на нього примус, заборони та зобов'язання, формуючи цим слухняне тіло, яке можна підкорити, використати, перетворити та вдосконалити [22, с.198].

Формування нового постмодерністського типу людини – людини безмежно індивідуалізованої, відчуженої, людини, яка звільнилася сама від себе, адже зрозуміла, що вона не є ні центром всесвіту, ні осередком космосу, ні кінцевою метою життя [21, с.252-253] – стало фактором, який потужно вплинув на переоцінку цінностей в практично усіх сферах життєдіяльності. Як відмічає О.Мілова [15], постмодерністську людину, яка характеризується своєю багатовимірністю та різноманітністю, важко втиснути в рамки стандарту, обмежити єдиними для всіх правилами та нормами, залякати відповідальністю за порушення цих правил, позбавити її особистості, підкорити тому чи іншому принципу поведінки [23, с.296], перекопати відмовитись від себе самої в ім'я вищих інтересів цивілізації [6, с.17].

Висновки

Отже, можемо зробити висновки перш за все про основні особливості постмодернізму. Йому характерні наступні ознаки: децентрація, плюралізм та фрагментарність культури; витіснення реальності системою фантомів свідомості, які стирають відмінність реального та уявного (віртуального); театралізація сьогодишнього соціально-політичного та духовного життя; пошук нових форм досягнення соціальної та культурної ідентичності; невизначеність, незавершеність, стирання просторових та часових меж.

Також, можемо відмітити суттєві зміни у тлумаченні та розумінні людини постмодернізмом, переміни її світобачення та світосприйняття, спричинені входженням в постмодерний період розвитку суспільства. Нині людина прагне до самовираження та саморозуміння, до гармонії з самою собою, до задоволення власних потреб та бажань. Водночас сучасне суспільство з кожним днем втрачає ознаки реальності. В інформатизовану еру люди надають перевагу віртуальності (уявності), де все можна підлаштувати під себе, для власної зручності та вигоди. Віртуальною стає робота, магазини (все можна

замовити через Інтернет або за допомогою телефону), фільми також можна дивитись не відходячи від монітору, так само як і зіграти з он-лайн друзями в улюблену он-лайн гру. У недалекому майбутньому, із все більшим розвитком інформаційних технологій, у людини відпаде потреба у виході з дому взагалі. Всі соціальні контакти зведуться до мінімуму, адже їх замінять віртуальні комунікації. Концентрація на власному тілі, на його потребах, на отриманні задоволення від кожної прожитої секунди призведе до відкидання всього, що може перешкоджати даним заняттям.

Так, звичайно, уявлення постмодернізму не шкодять самій людині (адже вони сприяють тому, що людина починає більше часу приділяти собі, власному здоров'ю), але і не створюють нічого, що могло б покращувати людину зсередини. Постмодернізм «забуває» про духовність, про внутрішній світ та його наповненість, створюючи жахливу порожнечу. Відмова від сакрального не може позитивно впливати на суспільство та окремих людей зокрема.

Серед негативних явищ стосовно людини, що спостерігаються у постмодернізмі, можемо виділити і звільнення від будь-яких культурних норм, стирання міжкультурних ознак. У світових межах такі явища дадуть результат руйнування кордонів держав, забування власне країн, стирання їх з карт та анналів історії. Людина без будь-якої культурної, а відповідно, і національної приналежності відкидає своє минуле, своє колективне несвідоме. Не дивно, що такі «космополіти» не відчувають потягу до релігійних вірувань. Адже, відкидаючи досвід попередніх поколінь, вони не при звичаються до релігії власних предків. Відкидання суспільного досвіду також не є правильним кроком, адже, на нашу думку, частину власного досвіду окремий індивід отримує саме завдяки попереднім поколінням та аналізу їхніх вчинків. Тілоцентризм та гедонізм як основні цінності сучасності також не видаються нам позитивними. Людина сконцентрована виключно на собі, не може сприяти розвитку всього суспільства загалом.

Проте не можна не відмітити ті позитивні сторони, які все ж таки присутні в тлумаченні людини постмодерну. Створення нової свідомості, підлаштованої під умови сучасного надлишку інформації, байдужість до неї – запорука успішного життя в постійно змінюваних умовах. Самостійність індивідуалізованої особистості, яка не схильна до колективізму – також є позитивним моментом. Проте відірваність від суспільства, а скоріше заміна останнього на його віртуальний аналог, може привести до неможливості таких індивідів, адже їх діяльність буде обмежуватись виключно власною реальністю.

Список літератури

1. Алейник Р.М. Образ человека во французской постмодернистской литературе / Спектр антропологических учений. – М.: ИНФРА, 2006. – С. 199-214.
2. Буруковська Н.В. Постмодерністські тенденції у сфері гуманітарного знання: компаративний аналіз як новий методологічний інструментарій. [Електронний ресурс] –

Електронна бібліотека Житомирського державного університету. – Режим доступу до статті: <http://eprints.zu.edu.ua/172/2/FB135D2D.pdf>

3. Вельш В. Постмодерн. Генеалогія і значення одного спорного поняття. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://old.kspu.ru/ffec/philoc/chrest/vel.html>

4. Виговський Л. Світогляд постмодерну як чинник буденних та функціональних трансформацій в релігійних інституціях та організаціях // релігія та соціум. – 2008. – № 1. – С. 38-41.

5. Громыко Н.В. Западноевропейская философия воспитания эпохи Просвещения. – Луганск, 2000. – 180 с.

6. Делез Ж., Гватари Ф. Капитализм и шизофрения. Анти-Эдип / Реферативно изложение М.А. Рыклина – М.: ИНИОН РАН, 1990. – 108 с.

7. Ермилова Г.И. Постмодернизм как феномен культуры конца XX века [Електронний ресурс] / Электронный журнал «Знание. Понимание. Умение». – 2008. – № 4. Культурология. – Режим доступу до журналу: http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2008/4/Ermilova/#_ednref30

8. Ільїн В.В. Чи можливий постмодерністський гуманізм? // Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. – № 1 (7). – К.: НАУ, 2008. – С. 19-23.

9. Кондратьева Л.М. К проблеме идентичности в философии постмодернизма. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vknhu/Tk/829/19.html>

10. Кутырев В.А. Разум против человека (Философия выживания в эпоху постмодернизма). – М.: ЧеРо, 1999. – 230 с.

11. Кутырев В.А. Пост-пред-гипер-контр-модернизм: концы и начала // Вопросы философии. – М.: 1998. – № 5. – С. 135-143.

12. Кутырев В.А. Реконструкция человека. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://www.philosophy.ru/library/kutyrev/reconstructionofman.html>

13. Лексикон неонклассики. Художественно-эстетическая культура XX века / Под ред. В.В. Бычкова. – М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2003. – 607 с. – (Серия «Summa culturologiae»).

14. Липовецкий Ж. Эра пустоты. Эссе о современном индивидуализме. – СПб.: Владимир Даль, 2001. – 336 с.

15. Мілова О.Є. Філософсько-педагогічна концепція постмодернізму. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://www.nbu.gov.ua/Portal/soc-gum/ppmb/texts/2007-02/07monisp.pdf>

16. Можейко М.А. Постмодернистская чувствительность. // История философии: Энциклопедия. – Минск: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2002. – 1376 с. – (Мир энциклопедий).

17. Периклис П. Личность в постмодернистском восприятии. К противоречиям современного образования // Инновации в образовании. – № 6. – 2005. – С. 55-64.

18. Соболев О.М. Постмодерн і майбутнє філософії. – К.: Наукова думка, 1997. – 164 с.

19. Толкачев С.А. Постмодерн как мировоззрение перманентного кризиса. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://www.kapital-rus.ru/articles/article/996>

20. Тоффлер О. Третья волна. – М.: Изд-во АСТ, 1999. – 782 с.

21. Фуко М. Слова и вещи: Археология гуманитарных наук. – М.: Прогресс, 1977. – 488 с.

22. Фуко М. Надзирать и наказывать: Рождение тюрьмы. – М.: Ad Marginem, 1999. – 480 с.

23. Фуко М. Использование удовольствий. Введение // Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности. Работы разных лет / М. Фуко. – М.: Касталь, 1996. – 280 с.

24. Эпштейн М.Н. Информационный взрыв и травма постмодерна. [Електронний ресурс]. – Ресурс доступу до статті: <http://philosophy.ru/library/epstein/epsht.html>

Р.Г. Прудыус

ПОСТМОДЕРНИСТСКИЕ ОБРАЗЫ ЧЕЛОВЕКА

В статье проводится анализ главных особенностей образов человека в понимании постмодернизма.

R. Prudyus

HUMAN'S IMAGE IN POSMODERNISM

The main peculiarities of image of human in postmodernism being are analyzed.